

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Л. М. КУРНЯК

Загальний стан природного і соціокультурного середовища в контексті співвідношення „людини і природи”, „людини і культури”, „людини і людини” в сучасній Україні справедливо визначається як кризовий. Він охоплюється такими поняттями, як „екологічна криза”, „екологічна небезпека”, „екологічна катастрофа”, „екологічна загроза” тощо. Довготривале безгосподарське, фактично, споживацьке ставлення до природи, культури і людини призвело означені цінності до такого стану, що крок за межі якого (у цьому ж напрямі) може викликати незворотний процес їх руйнації, розвалу, розпаду. Глобальне виробниче споживацтво й не менш глобальне забруднення порушує фізико-кліматичні, біологічні показники біосфери, спонукає до розвитку такі негативні процеси, як виснаження озонового шару, зменшення кисню в атмосфері, скорочення запасів природних ресурсів, доступних паливних і мінеральних копалин тощо. Загрозливим є й такі процеси, як збільшення радіоактивного фону планети, насичення біосфери електромагнітними полями, забруднення навколишнього середовища чисельними синтетичними речовинами тощо. Протидіяти подібним явищам і процесам може лише людина, озброєна всебічними і глибокими знаннями, чуйним ставленням до дійсності.

Сплеск екологічної проблематики як загрозової для життєдіяльності цивілізації, пов'язаний із діяльністю „Римського клубу” – міжнародної громадської організації, що об'єднала близько сотні підприємців, управлінців, політичних діячів, високих посадовців, діячів культури та вчених. У пошуках „глобальної рівноваги” і „розумної організації виробництва” експерти та аналітики клубу представили урядам країн Європи і світу ряд доповідей, загальний пафос яких концентрувався на понятті „мереж зростання”, які має усвідомити людство, якщо воно хоче зберегти природу і цивілізацію. Власне, звідси й розпочинається дискусія вчених (У. Беренс, Е. Ласло, Е. Манн-Боргезе, Д. Медоуз, М. Месарович, Е. Пестель, А. Печчеї, Дж. Форрестер та ін.) відносно „екологічної парадигми” розвитку людства. І хоча в своїх оцінках науковці та експерти один від одного нерідко були надто далекі, їхнім спільним висновком стала концепція глобальної солідарності, шлях до якої відкриває передумова свідомості, становлення нових стандартів гуманізму, вибудованих за екологічними пріоритетами.

Метою статті є аналіз сучасного стану екологічної освіти та особливостей формування екологічної культури студентської молоді в сучасній Україні.

Концепція освіти в Україні повинна враховувати безпрецедентну інтегративність екології, її орієнтацію на вивчення сфери безпосередніх життєвих інтересів людини. Від формування цих знань залежить певний рівень ставлення людини до навколишнього середовища, тобто не лише знання і розуміння, але й виховання. Від цих знань залежить саме існування людства і всієї планети Земля [1, с. 255].

Підвищення культури громадян України у спілкуванні з природою, екологічна підготовка кадрів в умовах складного перехідного періоду мають важливе державне значення, оскільки покликані допомогти у вирішенні життєво-важливих соціально-економічних, еколого-економічних та геополітичних проблем.

В останнє десятиліття в системі екологічних наук з'явилися нові наукові і навчальні дисципліни: екологія міст, екологія особистості, екологія дитини та ін. Заявила про себе і визначена як одна з важливих складових системи екологічних дисциплін – соціальна екологія. З огляду на це є необхідність розширити і по-новому сформулювати предмет дослідження та вивчення загальної і соціальної екології.

Загальна екологія – це наука, що вивчає супряженість живих організмів й їх асоціацій із середовищем свого існування. Соціальна екологія – наука, що вивчає супряженість людини і людських асоціацій із середовищем свого існування (природним і соціальним). Загальна й соціальна екології покликані допомагати людині найбільш адекватно сприймати навколишній світ, учити її будувати науково обґрунтовані взаємозв'язки із середовищем існування, із зовнішнім світом. Загальна і соціальна екології повинні допомогти людині відповісти на одне з найважчих питань, а саме: „Світ для людини чи людина для світу?”, тобто стати мостом, яким людина і суспільство зможуть перейти від

природознавства до світознавства, зробивши тим самим ще один крок до пізнання вселенської гармонії. Через це національні програми з екологічної освіти повинні враховувати ті зміни, що зумовлені формуванням нової наукової картини світу, заснованої на принципі Всеєдності і всезагального зв'язку [2, с. 143].

Аналіз тенденцій глобальних, регіональних і локальних змін у природних екосистемах та біосфері загалом свідчать про нагальну потребу формування у студентів з метою набуття ґрунтовних екологічних знань і культури спілкування з природою необхідних навичок раціонального природокористування, екологізації практично всіх навчальних дисциплін.

Тому навчальний курс „Екологія та екологічна етика” займає сьогодні належне місце серед найголовніших та фундаментальних дисциплін. Навчальна програма з курсу, що рекомендована МОН, розроблена з урахуванням сучасних вимог до рівня екологічних знань, наявності базових екологічних знань, отриманих у школі, світового й вітчизняного досвіду.

У наш час надвисоких перетворень середовища існування з величезними масштабами і не завжди передбачуваними наслідками рівень екологічної освіти, виховання та культури населення визначає не тільки сутність держави, а й умови економічного благополуччя і здоров'я нації. Завдяки цьому в економічно розвинутих країнах, де екологічна культура, яка визначає рівень екологічної безпеки, перебуває під постійним контролем держави й ставиться у ранг державної політики, населення значно менше зазнає стресових ситуацій, ніж у регіонах зі слабким екологічним контролем. Оптимізація взаємодії суспільства з природою, вироблення вмінь активно і цілеспрямовано використовувати екологічні знання становлять найголовніше завдання екологічної освіти. Це завдання стоїть перед усіма ланками освіти і має вирішуватись суспільством у цілому.

Враховуючи значимість екологічної освіти, слід визначити її природу і завдання. З огляду на те, що захист та поліпшення середовища потребують включення в цю діяльність широких мас населення різного віку, рівня освіти і різної професійної орієнтації, екологічна освіта повинна бути пристосована до всіх цих категорій населення, розвивати в них розуміння необхідності підтримувати екологічну рівновагу в середовищі, що оточує людину, й запобігати небезпеці, що може загрожувати людині в разі його порушення.

Існують різноманітні трактування екологічної освіти. Наприклад, що слід дати знання і розвинути здатність оцінювати становище і бачити комплексні проблеми стосовно середовища. Також є думка, що екологічна освіта повинна вносити вклад у формування конструктивного підходу до середовища – як у філософському, так і в прагматичному плані. Є розуміння того, що екологічна освіта повинна займатися ставленням людини до її природного й штучного середовища, має охоплювати проблеми населення, забруднення, використання ресурсів, збереження природи. Можна сказати, що в різних визначеннях присутня одна і та сама думка: екологічна освіта – це освіта з глобальних умов існування людства і стратегії збереження цих умов при постійному поліпшенні якості життя. Метою екологічної освіти є розвиток уявлень про основні характеристики середовища, що оточують людину, відношення в ній й ставлення до неї, на основі чого людина прагне до збереження і поліпшення середовища.

По суті, екологічна освіта в рамках навчання має зробити внесок у новий підхід у ставленні людини до свого середовища – як єдності природного та штучного, пов'язуючи знання природничих і суспільних наук про середовище як єдиний і необхідний життєвий простір людини, який можна зберегти й при постійному розвитку науки і техніки. Однак екологічна освіта може робити внесок не тільки у стратегію існування, а й у поліпшення якості життя в конкретних середовищах.

Методологічною основою екологічної освіти слід вважати такі положення:

1. Світ матеріальний являє собою складну систему зв'язків і взаємовідносин, тобто зміни його елементів взаємозумовлені.
2. Захист природи являє собою застосування закону відносин й взаємних дій, що існують у матеріальному світі.
3. Людина і суспільство – наслідок еволюції живої природи (суспільство і природа становлять неподільне суперечливе ціле).
4. Зміни в біосфері, що шкідливі для людини й суспільства, зумовлені відсутністю або недостатністю заходів у регулюванні взаємодії суспільства і природи.
5. Існує вплив природи на темпи розвитку суспільства, але відсутній вплив природи на характер суспільних відносин [2, с. 211].

Виходячи з цього, екологічна освіта намагається відповісти на запитання: які наслідки зростаючої інтенсифікації в обміні матерією і енергією між природою та суспільством; які найважливіші зміни в системі взаємовідносин у біосфері; які наслідки має введення до біосфери великої кількості нових речовин і елементів; які суспільні детермінанти ставлення суспільства до природи й чи повинен захист природи відбуватися через гальмування технічного прогресу; в чому суть відповідальності людини за стан навколишнього середовища?

Екологічна освіта має на меті формування екологічної свідомості, вона робить внесок у розвиток уявлення щодо того, що порушення екологічної рівноваги необов'язково супроводжує діяльнісне ставлення до природи, але виникає в рамках певних соціально-економічних відносин. Екологічна освіта повинна робити внесок у розуміння того, що збереження середовища людини стає важливою категорією в системі цінностей суспільства, і воно повинно стати предметом етичного ставлення людей до їхнього природного і суспільного середовища.

Такі цілі екологічної освіти зумовлюють її присутність не тільки на всіх сходинках системи освіти, а й у додатковій, неперервній освіті. В галузі вищої освіти не існує концептуально і змістовно побудованої системи екологічної освіти і виховання, яка відповідала б вимогам суспільства, за винятком окремих предметів у навчальних планах ВНЗ, в яких має бути проблематика захисту середовища. У навчальних програмах з інших предметів екологічні проблеми якщо і присутні, то викладені фрагментарно і в невеликому обсязі.

Курс „Екологія та екологічна етика” є складовою частиною навчальних планів усіх напрямів підготовки спеціалістів з вищою освітою і входить до блоку дисциплін природничо-наукової підготовки. Курс включає інформацію про фундаментальні теоретичні, глобальні екологічні і ресурсно-галузеві екологічні проблеми, стратегію, тактику й методи їх вирішення локального, національного і глобального рівнів.

З другої половини 70-х років екологічна освіта в Україні стає обов'язковою. Спочатку був спорадичний факультатив, присвячений, передусім, охороні природи. Після Тбіліської конференції під егідою ООН (1988) викладання набуває певної системності. За розмовами про важливість екологічної освіти лишилося непоміченим справді основне і принципове: змінилася парадигма екологічної освіти. Спочатку метою було формування психологічної настанови на раціональне природокористування, охорону природи взагалі. Тепер ставиться завдання формувати екологічну свідомість, культуру, мораль, етику. Тобто прагматику заступили світоглядні цінності.

Сьогодні існують різні тенденції екологічної освіти стосовно пріоритету формування тих або інших підструктур екологічної свідомості. Відповідно до стратегічних орієнтацій в екологічній освіті є три основні підходи до проблеми змісту екологічної освіти [3, с. 291]. Перший підхід пов'язаний із формуванням екологічних уявлень. Для студентів вищої школи сьогодні практично не існує концептуальної і змістовно вибудованої системи екологічної освіти, за винятком хіба що окремих предметів. Другий підхід – формування ставлення до природи. Обираються така екологічна інформація і такі види діяльності, які передбачають взаємини суб'єкта з природою. Третій підхід пов'язаний із формуванням технологій взаємодії з природою.

Екологічна освіта із середини 80-х років невпинно входить в освітню практику, однак без жодного позитивного ефекту. Основна причина та, що екологічна освіта 80-х років орієнтована на гербартську педагогіку, що діє за принципом виховуючого навчання. Вихованці накопичують екологічну інформацію, екологічні знання, але екологічна культура при цьому не формується. Як наслідок – маємо екологічно обізнану й екологічно невиховану особистість, котра, володіючи екологічними знаннями, проявляє актив екологічного вандалізму. Тому невідкладним є розроблення стратегії екологічного виховання, оскільки вважається, що здійснюється воно автоматично – разом з екологічним навчанням. Ясна річ, процес навчання і виховання тісно пов'язані між собою, хоча екологічне навчання – це власне складова природничо-наукової освіти, а екологічне виховання має ціннісний аспект, адже, передусім, ідеться про формування психоемоційної сфери студента.

Методичний аспект проблеми екологічного виховання студента висвітлюється на засадах міждисциплінарних зв'язків, що дає змогу всебічно аналізувати будь-яке негативне явище у навколишньому середовищі, яке виникло під впливом антропогенної діяльності, глибше осмислювати теорію взаємозв'язків суспільства й природи та будувати практичну діяльність на наукових засадах гармонізації таких взаємозв'язків. Екологічна культура спеціаліста розглядається як соціально значуща діяльність у взаємозв'язку з матеріальними та духовними цінностями. Через розширення кола екологічних питань поняття екологічного виховання набуває нового конкретного статусу, зумовленого його якісно новим тлумаченням, відмінним від природоохоронного виховання [2, с. 89].

Для правильної організації екологічної освіти і виховання у вищих навчальних закладах, підвищення її ефективності слід керуватися такими принципами:

- першочергове завдання екологічної освіти – формування наукових уявлень про біосферу як унікальну оболонку Землі, де існує життя, екологічна освіта повинна пов'язувати засвоєння наукових уявлень про біосферу з розвитком діалектично суперечливої єдності „біосфера – людство”;

- екологічні проблеми тісно пов'язані з демографічними, енергетичними, продовольчими і сировинними проблемами. Екологічна освіта перебуває на стику наук про природу і про людину. Тому при розробленні питань про зміст та форми роботи, методи і методики екологічного виховання виходять з того, що воно є одним з найважливіших напрямів забезпечення синтезу природних та соціальних наук у процесі навчання, виховання і освіти;

- екологічна освіта має формувати наукові уявлення про соціальне коріння глобальних екологічних проблем. Проблеми взаємозв'язку природи і суспільства тісно переплітаються з широким колом етичних і естетичних питань;

- навколишнє середовище, природне й створене людством, має розглядатись як єдине ціле, підходячи до його оцінки та характеристик з екологічних, економічних, соціальних, законодавчих, культурних і естетичних позицій;

- цілі, які мають відношення до розуміння та вирішення проблем, пов'язаних із навколишнім середовищем, мають бути чітко виокремлені з-поміж цілей освіти на всіх рівнях і всіх секторах;

- має бути узгоджений той вклад, який різні галузі науки повинні внести в розуміння навколишнього середовища і у розв'язанні його проблем, роблячи при цьому особливий акцент на розвиток відносин, які дозволяють приймати спосіб життя і моделі розвитку; що не справляють негативного впливу на якість довкілля;

- екологічна освіта та виховання повинні бути безперервними і являти собою підсистему в системі вищої освіти;

- необхідно дотримуватися міждисциплінарного підходу, тобто розглядати екологічні питання не як окремі дисципліни, а насамперед як принцип, за якого всі дисципліни навчального плану пронизані ідеями збереження довкілля. Це дає змогу отримати цілісне уявлення про навколишнє середовище, озброїти майбутніх спеціалістів необхідністю ефективного впливу на нього;

- внаслідок міжгалузевого характеру проблем з навколишнього середовища підготовка кадрів повинна здійснюватись переважно на рівні спеціалізації;

- екологічна освіта і виховання повинні орієнтуватись на активну взаємодію людини з природою, побудовану на науковій основі, на оцінюванні людини як частини природи;

- екологічні знання, доповнені ціннісними орієнтаціями, мають стати основою екологічної культури і екологічного мислення.

Розвиток екологічної освіти привів до виділення його специфічних особливостей:

- усвідомлення складності охорони навколишнього середовища та її вивчення з позиції системного аналізу;

- усвідомлення глобального характеру екологічних проблем;

- міждисциплінарний підхід;

- урахування та пізнання зв'язку екологічно-соціальних проблем;

- різноманітність джерел знання та методів навчання.

За останні 15 – 20 років питання екологічної освіти та виховання зі сфери дискусій про правомірність екологічної освіти змістилося в площину її практичної реалізації. Ця обставина значно впливає на педагогіку і сучасну систему освіти. Зокрема, робиться спроба педагогічного осмислення ключових для сучасної екології категорій – свідомості, моралі, етики, культури та інших понять, правомірність існування яких ще недавно рішуче заперечувалася, як таких, що нібито стоять над мораллю суспільства, а людину ставлять у позицію сліпого поклоніння перед природою, тоді як справжнім завданням екологічної освіти, на думку ідеологів від освіти, слід було вважати „наукове обґрунтування перебудови біосфери в інтересах людини” [4, с. 13].

Екологічна освіта розвиває комунікативні можливості людини через сучасний інформаційно - зв'язковий мінімум кожної людини. Екологічна освіта у ВНЗі підпорядковується основній меті – дати молоді світоглядні цінності. Тому предмет екології має бути віднесеним до базових дисциплін гуманітарного циклу.

Аналізуючи державні навчальні програми з екології, виявили спрямованість на формування екологічної свідомості у студентів, на раціональне використання природних ресурсів, кількість і якість яких щорічно зменшується.

Формування відповідального ставлення людини до довкілля в усіх видах діяльності повинно розпочинатись ще в ранньому віці і тривати протягом усього життя. Саме це і передбачає втілення єдиної системи безперервної освіти та виховання у навчальний процес усіх навчальних закладів. Екологічний світогляд, екологічна культура повинні стати складовою частиною загальної культури людини. Підтвердженням екологічної свідомості та культури людини є тільки її діяльність, оскільки екологічна ситуація, що склалася на сьогодні, є наслідком діяльності людини. Щоб така діяльність була спрямована на створення гармонійних відносин між суспільством і природою, необхідно мати глибокі знання в галузі екології та раціонального природокористування.

У вищих навчальних закладах (ВНЗ) України здійснюється єдина (базова) екологічна освіта. Її основою є інтегрований курс „Екологія та екологічна етика”, який включає найважливіші аспекти екологічної проблеми і враховує певні концептуальні положення.

1. Природне середовище (біосфера) є саморегулюючою системою, яка перебуває у стані динамічної рівноваги і виявляє стійкість у досить широкому, але кінцевому діапазоні зовнішніх впливів. Воно накладає певні обмеження на темпи й масштаби соціально-економічного розвитку людства, які

зумовлюються розмірами планети Земля, запасами її ресурсів, можливостями саморегуляції і підтримання рівноваги.

2. Стан природного середовища на сучасному етапі розвитку людства є наслідком взаємодії його біологічних та фізичних аспектів з аспектами соціально-економічного і культурного розвитку суспільства. Екологічні проблеми мають глобальний, регіональний, національний і місцевий характер. Аналіз усіх проблем повинен здійснюватися у відповідності з їх проявом, на основі врахування певних вимог екологічного, економічного і політичного характеру, виходячи із ресурсних можливостей природного середовища.

3. Виснаження природних ресурсів планети, забруднення середовища і порушення природної рівноваги внаслідок стихійної діяльності людства неминуче призведе до загальнопланетарної екологічної кризи. Потрібно істотно змінити виробничу основу діяльності людства, виходячи із ресурсних можливостей планети Земля, необхідності технологічної модернізації виробництва, яке б максимально вписувалося у біологічні цикли природи. Необхідною умовою для забезпечення подальшого існування людства є формування нової цивілізації на основі зміни менталітету людини, її моралі, глибокого розуміння свого місця у природному середовищі.

Створення багатокomпонентної єдиної системи безперервної екологічної освіти і виховання в Україні є нагальною потребою не тільки національного, а й міжнародного рівня. Адже для екологічних проблем характерний досить високий ступінь трансграничності, що зумовлює особливі і досить високі вимоги до наповнення цієї системи змістом. Єдина система безперервної екологічної освіти та виховання є важливою і невід'ємною складовою комплексу забезпечення формування екологічно безпечного існування населення України. Формування екологічно безпечного стану довкілля залежить від величезної кількості різноманітних факторів, умов і т. д. З-поміж найважливіших факторів, що здатні тим чи іншим шляхом вплинути на формування безпечного екологічного стану компонентів довкілля чи певної території, або навіть об'єкта, є екологічна свідомість як інтегральне відображення цілого комплексу необхідних спеціальних знань, переконань, зорієнтовано: поведінки та ін., яке ґрунтується на достатній інформації і додержанні головних принципів екологічної освіти та виховання [2, с. 276].

Завдяки свідомості цілеспрямовано регулюються взаємини особистості з навколишньою природною і соціальною дійсністю. Посилаючись на останнє, є підстави, мабуть, стверджувати, що свідомість, як властивість високоорганізованої матерії — людського мозку, у свої першооснові була певною мірою екологізованою. Звідси випливає, що поряд із соціальним феноменом існує феномен екологічної свідомості. Економічна свідомість зумовлює формування екологічної культури. Екологічна культура є засобом самоорганізації сутнісних сил людини в умовах конкретного природного середовища. Таким чином, через екологічну свідомість і екологічну культуру людина як особистість та суспільство загалом формує цілком конкретний екологічний стан. І це закономірно, оскільки за В. Крисаченко, осердям екологічної культури є екологічна життєдіяльність, і у процесі цієї діяльності задається певний напрям розвитку довкілля процесів та станів об'єктів оточення.

Під час формування у студентів особистісного ставлення до екологічної дійсності важливо чітко окреслювати коло екологічних проблем усього людства, своєї країни та своєї місцевості. Лише за цих умов можна проводити справді ефективну роботу. Так, під час вивчення теми „Екологічні проблеми оболонки Землі”, а саме питання „Екологічні проблеми водного середовища і його охорона” необхідно звернути увагу студентів на обмеженість водних ресурсів нашої країни. Для підкреслення важливого значення води в житті людини можна використати слова Антуана де Сент-Екзюпері: „Вода, ти не маєш ні смаку, ні запаху, тебе неможливо описати, тобою насолоджуюся, не знаючи, що ти таке. Не можна сказати, що ти необхідна для життя, ти – саме життя”.

Враховуючи досвід спеціалістів у галузі екологічного виховання, можна виділити чотири типи студентів за їхніми психолого-дидактичними особливостями.

1. Це ті, хто в навчанні керується почуттям. Вони чутливіші до людей та оточення. Тому вони краще навчаються через специфічний досвід, менше орієнтовані на авторитети, ніж інші, не шукають теоретичних підходів до вирішення проблеми, більшу допомогу отримують від дискусій та роботи на заняттях, тому в навчальних ситуаціях більш відкриті, швидко адаптуються до них та діють переважно інтуїтивно.

2. Ті, хто навчається, спостерігаючи та слухаючи, учні та студенти цієї групи довіряють тільки ретельному дослідженню у формуванні висновків, віддають перевагу ситуаціям, які дозволяють їм бути об'єктивними спостерігачами. Вони сприймають тільки особисті думки та відчуття при формуванні поглядів на конкретну проблему, можуть бачити різні перспективи і часто шукають суть предмета. Тому вони більше розкриваються на лекціях та демонстраціях дослідів.

3. Ті, хто навчаються через мислення. Ця група людей винаходить аналітичні, концептуальні підходи у вирішенні проблеми, віддає перевагу винятково логічному мисленню та раціональній оцінці. Вони більш орієнтовані на речі та символи, краще навчаються у авторитарно спрямованих ситуаціях,

які базуються на теоріях та синтетичному аналізі; часто спростовують „винахідливе” навчання і віддають перевагу систематичному плануванню та навчанню.

4. Ті, хто навчаються через дію. Останню групу становлять дійові особи, які довіряють винятково експериментам і краще навчаються, коли мають можливість узяти участь у проекті або дискусіях. Вони ігнорують лекції й інші пасивні форми навчання та виховання.

Людство, досягнувши небачених висот у технічному прогресі, так і не знайшло однозначних відповідей на безліч важливих запитань щодо походження життя і людини, не розкрило таємниць функціонування свідомості й світоустрою, не створило оптимальної моделі життєдіяльності соціумів та суспільства. Індустріалізація, а згодом інформатизація, мали прискорити розвиток людства, але, на жаль, друге тисячоліття завершилось кризовим станом як природного середовища, так і відомості людини, виникненням глобальних геополітичних і соціоекономічних проблем, які загрожують життю людства. Ерозія, опустошення і забруднення ґрунту, водяного і повітряного середовища, вичерпання багатьох видів мінеральної сировини, чистої прісної води й органічного палива, посилення парникового ефекту, руйнація озонового прошарку земної кулі, посилення патогенного впливу плодів індустріалізації та інформатизації, а саме електромагнітних та іонізуючих випромінювань техногенних систем та інше – все це результати діяльності розуму людини, що взагалі загрожують існуванню людської цивілізації.

Визначальним у розв'язанні екологічних проблем сучасності є формування екологічної свідомості суспільства. Це завдання може бути реалізоване лише через освітньо-виховну систему на основі принципово нової, ніж теперішня, еколого-освітньої моделі, яка має бути позбавлена найбільш характерних для існуючих екологічних концепцій, програм і схем ціннісних крайнощів-антропоцентризму та натурцентризму-і базуватися на засадах комунікації й ціннісно-диференційованого світогляду.

Екологічна освіта та виховання, перш за все, молоді, потребують реорганізації, суттєвого вдосконалення і оптимізації на основі глибокого філософського й етичного осмислення проблеми з урахуванням структури екологічних знань, сучасного рівня розвитку екологічної науки, визначення соціальних функцій екології у суспільстві, традиції, звичаїв та історичного досвіду українського народу у цій сфері.

Список використаної літератури:

1. Андрущенко В. П. Екологічна політика і освіта : проблеми становлення / В. П. Андрущенко // Роздуми про освіту : „Статті, нариси, інтерв'ю”. – К. : Закон України, 2004. – С. 253–258.
2. Проблеми освіти : [наук.-метод. зб.] / кол. авт. – К. : ІЗМН, 1998. –Вип. 14. – 232 с.
3. Корсак К. В. Основи екології : [навч. посіб.] / К. В. Корсак, О. В. Плотніков. – К. : МАУП, 2002. – 296 с.
4. Михайленко О. М. Екологічна етика та нова концепція буття / О. М. Михайленко // Вища школа України. – 2002. – №4. – 16–19.